

סיפור מגדל בבל : בראשית י"א 1 – 9

אילה פז

האם מעשי דור מגדל בבל היו לא בסדר? / האם הם בכלל חטאו?

יש הנותנים לסיפור בבראשית י"א כותרת "חטא דור הפלגה", לאמור חטאי הדור שבו נפלגה הארץ. קריאה נקייה ובלתי משוחדת בסיפור מגדל בבל עשוייה להעלות תהייה – האם מתואר כאן חטא? האם מה שעשו בני דור הפלגה לא היה בסדר? בעיית?

אם נעקוב בקפדנות אחרי התיאור, פסוק אחר פסוק, ונבחן את מעשיהם ודבריהם ניתן להגיע למסקנה שאין בסיפור משהו שניתן להבינו כחטא: דיבור בשפה אחת עשוי להיות מצב אידיאלי בו יש תקשורת בין בני אדם במקומות שונים, הנסיעה מזרחה יכולה להיות מילוי הצו למלא את הארץ, ההתפתחות הטכנולוגית של שריפת לבנים, המנצלת את חומר הגלם הנמצא בבקעה – חמר, ראויה להערכה, בניית עיר איננה חטא, מגדל גבוה יכול להיות משהו טוב ויעיל (לתצפיות, הגנה וכו') וגם הרצון להיות ביחד (אחרי שכבר נסעו...) הוא טבעי ולא בעייתי.

אז מי אומר שהם בכלל חטאו?

הטקסט לא אומר במפורש שהם חטאו, לא נאמר שהם עשו הרע בעיני ה'. מצד שני אלוהים מתערב, מפסיק את פעילותם.

האם יש קשר בין פעולות האל לבין מעשה האדם?

פעילות האדם מתוארת בפסוקים 1 – 4 ופעילות האל מתוארת בפסוקים 5 – 8. ניתן לראות בין שני החלקים קשר לשוני. בשני החלקים מופיעים ביטויים דומים. לדוגמא, המילה הַבָּה מופיעה הן בתיאור מעשה האדם בפסוק 3 והן בתיאור מעשה האל בפסוק 7. הביטוי עִיר וּמְגִדָּל מופיע הן בתיאור מעשה האדם בפסוק 4 והבן בתיאור מעשה האל בפסוק 5. באמצעות הקשרים הלשוניים ניתן לסמן קשרים בין החלק המתאר את מעשי בני האדם לבין החלק המתאר את מעשה האל. איתור קשרים אלו מגלה שהטקסט כתוב במבנה כיאסטי.

אם נתבונן בטקסט כפי שהוא מועמד כאן, כשהשורה השביעית היא האמצע יוצר מבנה בו קשר בין השורות 1 – 13, 2 – 12 וכו'.

- (1) א ויהי כל-הארץ שפה אחת ודברים אחדים.
- (2) ב ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שניער
- (3) ג וישבו שם.
- (4) ד ויאמרו איש אל-רעהו
- (5) ה הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה ותהי להם הלבנה לאבן והחמר הנה להם לחמר. ז ויאמרו הבה
- (6) ו נבנה-לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה-לנו שם פן-נפוץ על-פני כל-הארץ.
- (7) ח וירד יהוה לראת
- (8) ט את-העיר ואת-המגדל אשר בנו בני האדם. י ויאמר יהוה הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא-יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות.
- (9) יא הבה נרדה ונבלה שם שפתם
- (10) יב ויאמר לא ישמעו איש שפת רעהו.
- (11) יג ויפץ יהוה אתם משם על-פני כל-הארץ ויחדלו לבנת העיר.
- (12) יד על-כן קרא שמה בבבל
- (13) טו כי-שם בבל יהוה שפת כל-הארץ ומשם הפיצם יהוה על-פני כל-הארץ.

מה משמעות המבנה המקביל?

לעיתים איתור מבנה בו הקבלה כיאסטית תורם להבנת ביטוי לא שגרתי ולהשלמת מידע. במקרה שלנו מיקום ארץ שניער מוסבר בשורה המקבילה לו – בבבל.

לעיתים מבנה כיאסטי מדגיש רעיון שיש בכתוב. דוגמא מובהקת לכך היא האמירה שפך דם האדם באדם דמו ישפך (בראשית ט' 6) בה המבנה המקביל הכיאסטי מדגיש שישנה הקבלה והתאמה בין המעשה לתוצאה, ואת הרעיון של מידה כנגד מידה.

בסיפור מגדל בבל התערבות האל איננה רק הפסקת פעילותם של בוני המגדל אלא היא יוצרת מצב הפוך למה שהם רצו. הם דיברו בשפה אחת, ובסוף הסיפור – בשפות רבות. הם לא רצו לפוץ על פני כל הארץ ובסוף אלוהים הפיצם על פני כל הארץ. בוני העיר והמגדל עבדו במרץ והתלהבות, המילה הבה החוזרת בדבריהם (פס' 5) מבטאת זירוז והתלהבות, ובסופו של הסיפור נאמר ויחדלו לבנת העיר (פס' 8).

המבנה הכיאסטי מדגיש שהמצב שנוצר כתוצאה מהתערבות האל הוא הפוך למצב אותו רצה האדם.

מה הפוטנציאל הבעייתי במעשיהם של בוני מגדל בבל?

ניתן לראות שאנשי מגדל בבל היו רק בתחילת דרכם: וְזֶה הַחֲלָם לַעֲשׂוֹת, אולם בדברי האל ניתן לראות חשש מהעתיד, מהמצב אליו הם עשויים להגיע, מהדברים שעתידיים לקרות אם הם משיכו במעשיהם: וְעַתָּה לֹא-יִבְצָר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת. מדוע זו התחלה לא טובה? מדוע הכיוון בו הם פועלים הוא בעייתי בעיני האל? ניתן למצוא בטקסט מספר אפשרויות בהן טמון הפוטנציאל הבעייתי של דור מגדל בבל

א. שְׁפָה אֶחָת

את המילה אֶחָדִים בביטוי וַדְּבָרִים אֶחָדִים (פס 1) ניתן לפרש כדבר אחד¹. פרשן המקרא רבי אברהם אבן עזרא מפרש בכיוון זה:

”וטעם דברים אחדים - בעבור שימצא היום בכל לשון דברים שלא יבינום כל אנשי הלשון ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים.”

אבן עזרא מבין את משמעות הביטוי שְׁפָה אֶחָת וַדְּבָרִים אֶחָדִים לא כשפה כמו למשל צרפתית או שבדית, אלא כמאפיין של צורת השפה ותוכנה של השפה בה דיברו אנשי התקופה. שפתם של אנשי דור הפלגה הייתה לדעת אבן עזרא שפה אחידה, שפה שבה הכל ברור ובהיר לכולם אבל משום כך גם שפה שאינה יכולה להביע דקויות ורעיונות עמוקים - תרבות שבה אין הבחנה בין שפת החכם ובין שפת הכסיל, בין תוכן דברי החכם לתוכן דברי הכסיל.

ב. פֶּן-נִפּוּץ עַל-פְּנֵי כָּל-הָאָרֶץ.

חוקר במקרא מ"ד קאסוטו כותב:²

”התכוונתם לבנות לכם עיר ענקית שתכלול את כל האנושות, ושכחתם שרצון האלוהים הוא למלאת את כל הארץ יישובי בני אדם, ושעצת ה' קום תקום.”

בניסיונם של מקימי העיר והמגדל לבנות לעצמם עיר מהחשש של פֶּן-נִפּוּץ עַל-פְּנֵי כָּל-הָאָרֶץ, יש משום פגיעה בתוכנית האלוהית של איכלוס העולם וּמְלֵאוֹ אֶת-הָאָרֶץ (בראשית א' 28). התערבות האל, הפצתם מחדש בעולם הינה הכוונה לדרך הראויה בעיני האל של דרך קיום האדם בעולם.

ג. וְנִעֲשֶׂה-לָנוּ שֵׁם

מטרתם של בני דור הפלגה הינה לבנות עיר ומגדל על מנת לעשות להם שם.

מהי עשיית שם במקרא?

עשיית שם במובן חיובי כגמול ושכר להולכים בדרך ה' ניתן למצוא בדברי ישעיהו: **ד** כִּי-כֹה אָמַר יְהוָה לְסָרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת-שַׁבְּתוֹתַי וּבְחָרוּ בְּאֲשֶׁר חִפְצָתִי וּמְחַזְּקִים בְּבִרְיָתִי. **ה** וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבִיטָתִי וּבְחֹמֹתַי **וְד** וְנָשַׂם טוֹב מִבְּנִים וּמִבְּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֲתֵּן-לוֹ

¹ כמו ביחזקאל ל"ז: 17 וְקָרַב אֲתֶם אֶחָד אֶל-אֶחָד לְךָ לְעַץ אֶחָד וְהָיוּ לְאַחָדִים בְּיַדְךָ. וכן בל"ז 19: דַּבֵּר אֲלֵהֶם כֹּה-אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַנֶּה אֲנִי לִקְחָת אֶת-עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד-אֲפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חָבְרוּ וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת-עֵץ יְהוּדָה וְעֲשִׂיתֶם לְעַץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיַדִּי

² קאסוטו מ"ד, **מנחם עד אברהם**, ירושלים תשי"ט, עמ' 157

אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת. (ישעיהו נ"ו 4-5). חשוב לשים לב שכאן לא האדם הוא זה שעושה לעצמו את השם אלא אלוהים נותן לו זאת כשכר על דרכו.

ישנם מקומות בהם עשיית שם קשורה לפרסום ולהנצחה שאדם עושה לעצמו: וַיַּעַשׂ דָּוִד שֵׁם בְּשֵׁבוֹ מֵהַכּוֹתוֹ אֶת-אַרְם בְּגֵיא-מֶלֶח שְׁמוֹנָה עָשָׂר אֶלְפֵי (שמואל ב' ח' 13). וכן בסיפור אבשלום: אַבְשָׁלִם לָקַח וַיַּצֵּב-לוֹ בַּחַיּוֹ אֶת-מִצֵּבֶת אֲשֶׁר בְּעֶמְקֵי-הַמֶּלֶךְ כִּי אָמַר אֵין-לִי בֶן בְּעֵבוֹר הַזֵּכִיר שְׁמִי וַיִּקְרָא לְמִצֵּבֶת עַל-שְׁמוֹ וַיִּקְרָא לָהּ יְד אַבְשָׁלִים עַד הַיּוֹם הַזֶּה (שמואל ב' י"ח 18).

מצד אחד, עשיית שם עשויה להיתפס כפעולה אנושית, חיובית ומובנת. הרצון של אדם להשאיר לו זכר, להשאיר משהו שינציח את קיומו הוא רצון טבעי ולגיטימי. מצד שני עשויה להיות לתופעה זו משמעות שלילית כאשר פירסום או ההנצחה מקבלים מימדים לא מידתיים וגובלים בחטא ה'היבריס'.

בדומה לשתי הדוגמאות האחרונות, גם במזרח הקדום ניתן למצוא עשיית שם שהתבטאה בדרך כלל בהצבת מצבה, שתכליתה להנציח מפעל מסוים, וליתר דיוק את העומדים מאחוריו. ארכיאולוגים מצאו בחפירות במסופוטמיה עדות למבנים ששימשו לצורך "עשיית שם" בדיוק כמו מגדל בבל. מבנים אלה מכונים "זיגורט". בחפירות ארכיאולוגיות נמצאו מבנים עם מדרגות אולם, עד היום לא נחשפו מקדשים בראש הזיגורט³. הדבר המאלף בזיגורטים שנמצאו הוא, שבניגוד למבנים גבוהים ומרשימים אחרים, לזיגורט לא היה שימוש נוסף מלבד היותו מבנה מרשים. בזיגורטים שנמצאו לא נעשו שימושים, החלל שלמרגלות המדרגות היה בדרך כלל מלא בעפר ובאבנים ולא מנוצל. במקרים רבים, המלכים אשר בנו את הזיגורטים, הטביעו על אחת מהלבנים בכניסה למבנה את טביעת המלך, על החמר טרם שייבש, על מנת להנציח את שמם, ובכך היו מרוממים ומפארים עצמם.

למה נועדו העיר והמגדל בסיפור מגדל בבל?

מטרת הבנייה איננה לצרכי הקיום הפיזיים של האדם אלא על מנת לעשות להם שם, להנציח את כוחו של הבונה ובכך להגיע לחיי תהילה ונצח.

רש"י, בפירושו לביטוי "דברים אחדים" הולך צעד אחד נוסף ורואה בבניית המגדל כניסיון להתגרות באל:

"באו בעצה אחת ואמרו...נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה."

הרצון להילחם באל עשויה לבטא את תחושת הגדלות שיש לאדם וההחלטה המשותפת לבנות מגדל וראשו בשמים, היא ניסיון לפרוץ את הגבולות שיצר האל.

פרשן המקרא דון יצחק אברבאנל נותן גוון נוסף לכוון פרשני זה ואומר כי החטא של אנשי דור הפלגה הנו:

"השאיפה אחר דברים מלאכותיים ומותרות".

לדעתו, במאמץ החומרי של בניית עיר ומגדל יש משהו מנוגד לפשטות ולצניעות המהווים את ערכי היסוד אליהם מחנך המקרא.

³ ניתן לקראות תמונות של [זיגורטים](#) באתר התמונות של גוגל.

מה בין סיפור של ראשית לסיפור של אחרית? / כיצד מאירים חזונות אחרית הימים את מעשיהם של דור הפלגה?

ניתן לראות בסיפור, הצגה של שלוש אפשרויות לכווננים לא נכוניים בהם מתקדם האדם, בניגוד לרצון האל, בניגוד ליעוד האדם, בניגוד לתפישה הרצויה של מקומו של האדם בעולם. הדהוד לסיפור מגדל בבל, שהוא מסיפורי ראשית העולם והאנושות, ניתן למצוא בדברי הנביאים המתארים את אחרים הימים. הדהוד זה עשוי להסביר כיצד הכוון שהתחיל בסיפור מגדל בבל התעצם בהמשך. הגובה הפיזי והמנטלי, מופיעים כביטויים שליליים בדברי הנביאים המתארים את אחרית הימים. בניגוד לרצון להיות במגדל גבוה מתאר חזון אחרית הימים של ישעיהו את המצב העתידי בהנמכת הגובה:

יב כי יום ליהוה צבאות על כל-גאֹה וְרִם וְעַל כָּל-נְשָׂא וְשָׁפַל. יג וְעַל כָּל-אֲרָזֵי הַלְבָנוֹן הָרָמִים וְהַנְּשָׂאִים וְעַל כָּל-אֱלוֹנֵי הַבְּשֵׁן. יד וְעַל כָּל-הַהָרִים הָרָמִים וְעַל כָּל-הַגְּבְעוֹת הַנְּשָׂאוֹת. טו וְעַל כָּל-מְגִדֵל גְּבֵה וְעַל כָּל-חוֹמָה בְּצוּרָה. טז וְעַל כָּל-אֲנִיּוֹת תְּרָשִׁישׁ וְעַל כָּל-שְׂכֵינֵי הַחֲמָדָה. יז וְשַׁח גְּבֵהוֹת הָאָדָם וְשָׁפַל רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׁגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַיּוֹם הַהוּא. (ישעיהו ב' 12 – 17).

בשונה מסיפור מגדל בבל, הסיבה והרקע להתערבות של האל בעולם באופן כזה מתוארים בפסוקים הקודמים:

וּתְמַלֵּא אֲרָצוֹ כֶּסֶף וְזָהָב וְאִין קֶצֶה לְאֲצֻרְתּוֹ וּתְמַלֵּא אֲרָצוֹ סוּסִים וְאִין קֶצֶה לְמִרְכָּבָתָיו. (ישעיהו ב' 7). אגירת הכסף, הזהב, הסוסים והמרכבות נותנות לאדם כוח ויכולות לשלוט. השליטה בבני אדם אחרים היא ביטוי לגבהותו וגאוותו של האדם ולכן לעתיד לבוא התערבות האל תסיר/ תחריב/ תשנה מגמה זו. יתכן והתיאור של האדם בישעיהו מסבירה את חששו של האל בסיפור מגדל בבל: וְעַתָּה לֹא-יִבְצֹר מִיָּהֵם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת (בראשית י"א 6) ובדומה לסיפור מגדל בבל גם בישעיהו האל הופך את מגמת כוון התקדמותו של האדם.

ביבליוגרפיה

ויסמן ז. יסודות של סאטירה פוליטית בסיפור מגדל בבל", סטירה פוליטית במקרא, ירושלים, 1996, עמ' 61 – 74.
קויפמן י., "ראשית האלילות דור הפלגה" תולדות האמונה הישראלית, ירושלים, כרך ד' – ה' עמ' 412.

Fokkelman, J. P., Narrative and Art in Genesis, Assen; Amsterdam 1975, pp. 11 - 45.